

ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКА ЄДИНЬ У ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКІЙ МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕДАКЦІЇ КІНЦЯ XVI – XVII СТ.

Олександр БІЛИХ (Кіровоград, Україна)

У статті охарактеризовано особливості відмінювання числівника одини у церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII ст. Здійснено порівняння проаналізованих форм із відповідними у старослов'янській мові та українській XVI – XVII ст.

Ключові слова: церковнослов'янська мова, числівник одини, відмінкова форма.

The article describes the peculiarities of declination of the numeral one in the Church Slavonic language of Ukrainian edition of the late XVI – XVII centuries. The comparison of the considered forms with the appropriate ones in the Old Slavonic and Ukrainian languages XVI – XVII of centuries has been performed.

Keywords: Church Slavonic language, the numeral "one", case form.

Староукраїнська літературна мова протягом усього часу свого існування функціонувала в умовах взаємодії з церковнослов'янською мовою. Особливо активізувалася така взаємодія в кінці XVI – XVII ст., коли церковнослов'янська мова була не лише мовою церкви, але й одним із символів та інструментів національно-визвольної боротьби [7: 35–44, 90–96; 9: 137]. Високий авторитет церковнослов'янської мови став причиною її активного впливу на тогочасну українську. За спостереженнями дослідників, на цей час «усі рівні української літературної мови позначені зростаючим впливом церковнослов'янської» [9: 147]. Однак, констатуючи наявність такого впливу та аналізуючи його результати, дослідники поки що мало уваги приділяють вивченню власне церковнослов'янської мови. Тому актуальною на сьогодні залишається проблема впливу української мови на церковнослов'янську. Дослідження його результатів на всіх рівнях мовної системи необхідне для створення повної картини розвитку як української літературної мови, так і церковнослов'янської української редакції.

З огляду на сказане, мета пропонованої розвідки – охарактеризувати особливості відмінювання числівника **єдинь** у церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII ст. Зазначена мета передбачає виконання таких **конкретних завдань**: 1) констатувати наявність певних відмінкових форм (та можливих їхніх варіантів) числівника **єдинь** у церковнослов'янській мові досліджуваного періоду; 2) порівняти виявлені форми з рекомендованими граматику М. Смотрицького, що дасть змогу з'ясувати, наскільки стійкими були норми вживання форм числівника **єдинь**; 3) порівнявши будову форм числівника **єдинь** у церковнослов'янській мові з відповідними одиницями у старослов'янській та українській мовах, виявити характерні особливості відмінювання цього числівника.

Матеріал для дослідження дібрано шляхом суцільної вибірки переважно зі стародруків кінця XVI – XVII ст. (перелік опрацьованих джерел див. наприкінці статті). У великих за обсягом пам'яток обстежений не весь текст, а вибірки розміром у 500 повнозначних слів. Із *ОБ* (повні назви джерел див. у переліку наприкінці статті) обстежено 100 таких вибірок, із *ТрЦв 1631*, *Тр. 1646*, *ПКП* – по 50, із *ІЗ 1624*, *МД 1666* – по 30.

У старослов'янській мові, як і в інших слов'янських на різних етапах їхнього розвитку, числівник **єдинь** був узгоджуваним словом і змінювався переважно за займенниковою відміною [3: 184; 2: 226–227; 4: 302; 6: 92]. У церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII ст. цей числівник, хоча в його відмінюванні відбулися певні зміни, значною мірою зберіг давні, старослов'янські особливості. Щодо спільних для всіх форм рис можна відзначити, що **єдинь** у церковнослов'янській мові досліджуваного періоду, на відміну від тогочасної української [5: 153; 1: 79], має, за рідкісними винятками, початкову **є** та вживається з кореневим **и**. Як і в інших слов'янських мовах, числівник **єдинь** у церковнослов'янській мові узгоджувався з означуваними словами за родами, числами та відмінками, зрідка міг мати множинні форми. У множині використовувався з іменниками, які виступали лише у формах множини, а також тоді, коли виражав значення «єдиний», «якийсь».

Однина

Називний відмінок. У наз. в. числівник **єдинъ** у розглянутому матеріалі в переважній більшості випадків характеризувався нечленними формами **єдинъ**, **едино**, **еди́на**: **овенъ єдинъ оуваже** (ОБ, 9/2)*, **да погыбнетъ єдинъ ѿ оу(д) твон(х)** (ВВ, 3/173), **ѿ Десѣти мѡжей ...**, **єдин(ъ) токмо м(д)рѣй** (МД 1666, 315), **ѿлѡчислѣ ... племѣ єди́но** (ОБ, 121), **мѣсто тѣжкѣ естъ єдино** (СмГр, 29), **противнѣхъ дѣйствиѣ ... не може(т) быти єдина вина** (ПКП, 21 нн), **Не єдина бѣда въ Мѣрѣ** (МД 1666, 421). Крім того, зафіксовано кілька випадків (2 із 371-го проаналізованих уживань наз. в. одн. числівника **єдинъ** усіх родів) використання членних форм. Вони мають «нечислівникові» значення: *Боже в Тройци единый ... насъ ... съхрани* (ПМ, 158), *единая отъ латинскихъ инокинъ ... видѣ ... мужа* (ПМ, 62). Причиною використання членних форм тут було, можливо, прагнення автора виділити їхнє значення. Хоча слід зауважити, що «нечислівникові» значення «єдиний», «якийсь» широко представлені й серед нечленних форм: *єдинъ юноша розболѣсь вельми* (ПМ, 50), **бѣ же єдинъ богатъ** (Лим., 176 зв.), **єдинъ во въ Оци, Сѣѣ, и Дѣѣ Бѣ** (ТрЦв 1631, 57) і ін.

Родовий відмінок. У род. в. числівник **єдинъ** мав (як і в інших непрямих відмінках, крім знах.) спільні форми для чол. й середн. родів. Вони могли характеризуватися закінченнями **-аго** або **-ого**. Панівним у розглянутому матеріалі є нове для числівника **єдинъ** прикметникове закінчення **-аго** (71 вживання із 74-х зафіксованих форм род. в. чол. й середн. родів): **иде до мѡжа єди́наго** (ОБ, 18), **преж(д)є єдинаго дне** (Лим., 153 зв.), **ѿ єдинаго хлѣба пришецаемсѣ** (Сл. 1629, 12 нн), **Двовременѣ ... нѣсѣтъ єдинаго време́не** (ЗизГр, 3), **во нераздѣленѣи єдинагоу сѣществѣ** (Тр. 1646, 86). Давнє, займенникове закінчення **-ого**, яке було характерним для числівника **єдинъ** у род. в. у старослов'янській мові [3: 184; 10: 142], представлене в обстежених пам'ятках, власне, поодинокими вживаннями (3-ма із 74-х): **вси во єсмѣ сѣове єди́ного мѡжа** (ОБ, 20/2), **ѿ сего єди́ного (дерева) не паст(и)** (ВВ, 3/185 зв.), *слуга ... єдино́го отъ клеветъ моихъ, розболѣсь вельми* (ПМ, 50).

Форми жін. р. мали закінчення **-ыѣ**, **-оѣ**, **-ои**. Найбільш поширеним серед них є нове для числівника **єдинъ** прикметникове закінчення **-ыѣ** (14 із 25-ти вживань): **просѣ взаи(м) єдины(ѣ) златиц(ѣ)** (Лим., 144), **ради єдиныѣ заповѣди** (ПМ, 152), **ни єдиныѣ радѣ бѣды** (Тр. 1646, 109), **ѿ оугла єдиныѣ кеѣи** (ЛМГ, 37), **не можаше ... ни єдиныѣ силы сотворити** (ЄвКП 1697, 133). Меншою кількістю вживань (7-ма із 25-ти) представлене традиційне (займенникове) закінчення **-оѣ**: **ѿ страны єдиноѣ** (ОБ, 37), *всѣ заповѣди юноша совершилъ бѣ, развѣ точію єдиноѣ* (ПМ, 172), **на Нѣси єдиноѣ с товою наслаждаетсѣ славы** (ПКП, 15 нн), **не можаше ... ни єдиноѣ силы сѣтворити** (ЄвЛ 1644, 130). Зафіксовані також поодинокі випадки (4 з 25-ти) форм із закінченням **-ои** (яке з'явилося, можливо, в результаті впливу української писемно-літературної мови, в пам'ятках якої на цей час використовувалося [5: 155]): **видѣховѣ сонъ ова єди́нои ноци** (ОБ, 19 зв.), **Дѣакони да бѣвають єдиной жены мѡжи** (Сл. 1629, 104), *отъ єдиной стороны куци* (ПМ, 86), **до мѣдници єдиной** (Лим., 155 зв.).

Звертає на себе увагу те, що числівник **єдинъ** у род. в. (а також в інших непрямих, крім знах.) в усіх випадках представлений членними формами. У граматиці М. Смотрицького в парадигмах для нього подані переважно такі форми, як у нечленних прикметників [8: 112]: **Име(н): ... єдинъ. Ро(д): ... єдина. Да(т) ... єдинѣ** і т. д. (СмГр, 185). Хоча в тексті граматики зрідка вживаються членні форми, зокрема й род. в.: **єст(ь) же слогъ ... єдинагоу гласнагоу движенію** (СмГр, 38).

Таким чином, проаналізовані форми род. в. числівника **єдинъ** засвідчують поширення, прикметникових закінчень. Ці зміни були, очевидно, однією зі сторін формування єдиної системи відмінювання узгоджуваних слів.

Давальний відмінок. У дав. в. числівник **єдинъ** представлений безваріантними традиційними закінченнями **-омѣ** (для чол. й середн. родів) та **-ои** (для жін.): **Тевѣ єди́номѣ сѣгрѣшихъ** (Ч 1617, 6), **и єди́номѣ овчати пастыр(ъ) не могѣ быти** (Лим., 84 зв.), **Глава**

Бґґ єдиномґ, вґ Тр(о)ци (Букв. 1664, 6), в(ґ)зятґ севґ ... двґ женґ, нма єдиной ад(ґ)да (ОБ, 2 зв.), ґґчґтаваюса ... єдиной сґой ... Цґкви (Тр. 1646, 99).

Знахідний відмінок. У знах. в. форми чол. р. числівника єдинґ залежно від особливостей означуваного слова могли мати такі закінчення, як у наз. або як у род. відмінках. При назвах неістот числівник єдинґ мав форму, тотожну наз. в.: прїдетґ їсавґ на єдїн(ґ) полкґ (ОБ, 15/2), во єдинґ ѿ днїй (Лим., 10), обрґте єдинґ ... висерґ (ЄвКП 1697, 46 зв.). При назвах істот характеризувався, як і в род. в., закінченнями -аго або -ого. Кількісно тут, як і в род. в., значно переважає -аго: брата єдинаго оставите оґ мене (ОБ, 20 зв./2), єдинаго ѿ шґрокґ видґ (Лим., 164), повели епархґ єдинаго желґзоковца привести (ПМ, 61), приведоша емґ єдинагґ должника (ЄвКП 1697, 63). Форми на -ого є поодинокими: вґзва ... єдїного ѿ євнґхґ (ОБ, 206), єдиноґ же отґ нихґ (робітників) вся земля она покры (ПМ, 70), приношаше жрґтвґ ... и юнца єдиноґ (ТрЦв 1631, 75).

Для середн. р. числівник єдинґ у знах. в. в усіх випадках мав форми, тотожні наз. в.: двґ писмґ гласнґхґ ... сґстав(ґ)ляю(ґ) єдино пи(с)мо (ЗизГр, 4 зв.), Исповґдґю єдино Крґщенїє (Тр. 1646, 46), вопрошґ ... слово єдино (ЄвКП 1697, 73 зв.).

Форми жін. р. характеризуються закінченням -ґ: вґзведи и ..., на єдинґ ѿ горґ (ОБ, 9/2), за мґдницґ єдинґ (ІЗ 1624, 91), костґ(ґ) єдинґ ѿ мшґей в(д)аде стра(с)номґ (ПКП, 195).

У середн. та жін. родах, а також у чол. при назвах неістот числівник єдинґ у знах. в., як і в наз., майже в усіх випадках представлений нечленними формами. В обстеженому матеріалі виявлено лише одне вживання членної форми: Иже во дґло єдиное ... дґлаетґ ш дрґгихґ же небрежетґ(ґ), ... не вґходитґ сґ Хмґ вґ вґчноє оґпокоенїє (ТрЦв 1631, 85).

Орудний відмінок. В ор. в. форми чол. й середн. родів мали закінчення -ґмґ або -ґымґ. Панівним було давнє, характерне для займенникової відміни закінчення -ґмґ: єдїнґмґ ... глаголомґ (ВВ, 31), єдинґмґ услаждатисґ Богомґ (ПМ, 174), по(д) єдинґмґ каменемґ (Лим., 91 зв.), ѿстошґ та Лаура поприщемґ(ґ) єдинґмґ(ґ) ѿ сґгґ Іордана (Лим., 79), можливо Бґ Іконґ ..., слово(м) єдинґ(м) написати (ПКП, 166 зв.). Зрідка (3 випадки із 23-х зафіксованих) трапляються також форми з закінченням -ґымґ, характерним і для української мови цього часу [5: 155]: маанїемґ єдинґымґ ... ѿ небґгґта в вґгґте приводити (ВВ, 1 нн), кон(м)ливо гласнґымґ єдинґ(м) (СмГр, 47), Преовґцій естґ, иже єдинґымґ ... родомґ шон по(а) овґе(м)летґ (СмГр, 51). Форми на -ґымґ виявлені лише у двох пам'ятках (у ВВ та СмГр). Звертає на себе увагу те, що два утворення з -ґымґ представлені в тексті граматики М. Смотрицького, хоча сам автор у парадигмах для чол. й середн. родів подає лише форми на -ґмґ: Тво(р): тґмґ єдинґмґ (СмГр, 185 чол. р., 187 середн. р.).

Для жін. р. числівник єдинґ в усіх випадках має закінчення -ою: поверже отроча по(д) елїю єдиною (ОБ, 8 зв./2), се(д)мицею єдиною (Тр. 1646, 87), точїю єдиною ... добродґтелїю житїє своє прославиша (ПКП, 21). Частіше форма єдиною вживається як прислівник із значенням «один раз», «одного разу»: єдиною сґвершаемґ Шалґирґ (ТрЦв 1631, 56), погрґжаетґ єго (при хрещенні) єдиною (Тр. 1646, 59), прїде братґ єдиною в(ґ) Монастґырґ (ПКП, 63 зв.).

Місцевий відмінок. У місц. в. форми чол. й середн. родів характеризувалися закінченнями -омґ, -ґмґ. Панівним було давнє, займенникове закінчення -омґ: о семґ єдїномґ моукґ прїметґ (ВВ, 7 зв.), побґаетґ егґ ... ш Бґґ єдиномґ вґ Тр(о)ци (Тр. 1646, 86), не ш хлґвґ єдиномґ живґ вґдетґ (ЄвКП 1697, 8 зв.), не на єдиномґ мґстґ (ІЗ 1624, 55), три ... вґ єдино(м) сґществґ проповґдаю (ТрЦв 1631, 57). Форми із закінченням -ґмґ, яке з'явилося, очевидно, в результаті впливу місц. в. прикметників, представлено поодинокими вживаннями (2-ма із 36-ти зафіксованих форм місц. в. чол. й середн. родів): ш єдинґмґ такґ ш мноґихґ гґати (ІЗ 1624, 107), швґцаша по єдинґмґ

м(с)ци ѿдати (Лим., 144 зв.). Можливо, в кінці XVI – XVII ст. такі форми були більш поширеними, тому що в граматиці М. Смотрицького вони, разом із утвореннями на -омъ та -ѣ, подані в парадигмах: **Ѣк:** *в чѣмъ единомъ: нѣмъ /нѣ* (185 чол. р., 187 середн. р.). Коротких форм на -нѣ як числівників у розглянутому матеріалі не виявлено, вони вживаються лише в прислівниковому сполученні на **единѣ:** *наслѣди ... оубожд(д)еніе Г(с)деви в(ъ) безмол(ь)вїи на единѣ* (ПКП, 277 зв.).

Крім того, в одній із пам'яток (у *ПКП*) виявлено вживання форми чол. р. без кореневого **н:** *въ одномъ Кораблѣ влхѹ Ѹврѹсты* (ПКП, 25).

У жін. р. числівник **единъ** у розглянутому матеріалі в місц. в. в усіх випадках мав закінчення -ой: *остави мене в(ъ) единой пещерѣ* (Лим., 128 зв.), *въ единой точію восточной ... церкви* (ПМ, 82), *на единой Лѹтѹргїи* (Тр. 1646, 256). У граматиці М. Смотрицького в парадигмі, крім цієї форми, подані також утворення на -нѣй та -нѣ: *в той единой: нѣй: нѣ* (СмГр, 186). У розглянутому матеріалі такі форми не виявлені.

Ключний відмінок. У значенні «єдиний» числівник **единъ** утворює також форми кл. в. В основному це нечленні форми із закінченнями -е, -о, -а: *Боже, едине въ Троици* (ПМ, 82), *Г(с)ди Бже ...*, *едине Ѣте* (Сл. 1629, 2/47), *слава тебѣ Хѣ едине ма(с)тїве и чѣколюбче* (ТрЦв 1631, 53), *Радѹса ...* *едино приѣѣжище наше* (ПКП, 39 зв.), *избави насъ единая ч(с)угаа* (Ч 1617, 128). Зафіксовані також поодинокі випадки вживання членної форми, тотожної наз. в.: *единый Бже* (ТрЦв 1631, 78).

Множина

У множині числівник **единъ** представлений невеликою кількістю вживань, хоча в розглянутому матеріалі зафіксовані всі множинні форми. Утворювалися вони переважно за допомогою закінчень, характерних для займенникової відміни. Однак у більшості відмінків виявлені також варіантні утворення з прикметниковими закінченнями.

У наз. та знах. відмінках **единъ** у всіх випадках представлений нечленими формами з закінченнями -и (-ы) (для чол. р.) та -а: (для середн., форм жін. р. не виявлено): *Идее ...* *едини сами наслѣдоваша ... клѣтвѹ* (ТрЦв 1631, 59), *не по многѣ вси патдесѣт(ъ) измроша: едини по трехъ днѣхъ, дрѹзїи по четырехъ* (ПКП, 235), *прїйдѣте же вы сами в(ъ) пѣсто мѣсто едини* (ЄвКП 1697, 136 зв.), *носахѹ же едины* (монахи) *Иконѹ ...*, *прочии ... похѹ* (ПКП, 89), *не видѣ никого же ...*, *точїю едины оубогїа сѣдѣща* (Лим., 147), *И бѣ всѣ земля оуста едина* (ОБ, 4 зв./2), *реченїа ... едина единымъ послѣдѹюцаа* (СмГр, 31).

Форми род. в. зафіксовані лише із традиційними займенниковими закінченням -ѹхъ: *Ѣ единѹхъ оустѹ* (ЄвЛ 1644, 21 нн; ЄвКП 1697, 18 нн).

У дав. в. виявлені варіанти з закінченнями -ѣмъ та -ымъ: *да сподобѣтсѣ чѣци си. Жити с нами еже бѹти людемъ единѣм(ъ)* (ОБ, 16/2), *ихъ же недостойно емѹ бѣ пѣсти, ...* *только Іерешмъ единѣмъ* (ЄвЛ 1644, 37), *только Іерешмъ единымъ* (ЄвКП 1697, 37), *реченїа ... едина единымъ послѣдѹюцаа* (СмГр, 31). Варіанти на -ымъ почали вживатися в результаті впливу прикметникового відмінювання. Серед форм із закінченням -ымъ зафіксовано, крім того, утворення з початковим **о:** *не однимъ ѿцемъ вашимъ завѣща завѣтѹ сей, но и вамъ* (ОБ, 82/2).

В ор. в. числівник **единъ** представлений лише у сполученні **единѣми оустѹ**, однак варіантними формами на -ѣми та -ыми: *единѣми оустѹ ... възвѣщаюгѹ* (ОБ, 206), *трїе пакъ единѣми оустѹ похѹ* (ТрЦв 1631, 274), *единѣми усты от всѣхъ завитанїи* (Сильв., 222), *едиными ѹстѹ ... воспѣвати ... има твое* (Сл. 1629, 2/70), *едиными усты ... на царство ... избрати* (ПМ, 168), *пакъ едиными оустѹ мнѹзи рекѹша* (ПКП, 285 зв.).

Форми місц. в. також мають варіантні закінчення (-ѹхъ та -ѹхъ): *о единѣ(х) въображенѹ(х)* (ВВ, 3/160 зв.), *постави ма при единѣхъ дверѹхъ* (Лим., 101), *Не ѿ си(х) единѣ(х) молю* (ПКП, 106 зв.).

Таким чином, числівник **єдинъ** у церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII ст. при відмінюванні зберіг давнє фонетичне оформлення та значною мірою колишні, займенникові закінчення. Разом із тим, при творенні його форм спостерігаємо поширення в більшості відмінків нових, прикметникових закінчень, що свідчить, очевидно, про існування в церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII ст. тенденції до формування єдиної системи відмінювання узгоджуваних слів.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку вбачаємо у необхідності проведення більш детального порівняння особливостей відмінювання числівника **єдинъ** та інших узгоджуваних слів у церковнослов'янській мові, а також у старослов'янській та українській XVI – XVII ст.

Примітка.* Після скороченої назви джерела подано номер аркуша або сторінки, звідки взятий приклад. Позначка *зв.* вказує на зворот аркуша. Цифра перед позначенням аркуша (2/, 3/ і т. д.) в *ОБ* та *ВВ* вказує на номер пагінації. Аркуші першої й другої пагінації спеціально не позначаються. Цифра /2 після номера аркуша в *ОБ* вказує на праву колонку, ліва спеціально не позначається. Виносні літери подані в круглих дужках у рядку, таким же способом подаються **ъ і **ь**, позначені в текстах надрядковими знаками. Цитати з перевидань подаються звичайним шрифтом курсивом.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Букв. 1664 – **Въкварь газътика Флауенски(х) писаній.** – Київ : Друкарня лаври, 1664. – [12] с.
 ВВ – Василій Великий. Книга о постничестві / Василій Великий – Острог : Друкарня Костянтина Острозького, 1594. – [7], 160, 292, 143, [1] арк.
 СвКП 1697 – **Євангеліє или Бѣговѣствованіє.** – Київ : Друкарня лаври, 1697. – 438 арк.
 СвЛ 1644 – **Євангеліон сирѣчь: Бѣговѣстіє Бѣдѣхъвненьхъ евангелистѣ.** – Львів : Друкарня братства, 1644. – [12], 412 арк.
 ЗизГр – Зизаній Л. Граматика словенська / Підгот. факс. вид. та дослідження пам'ятки В.В. Німчука. – К. : Наукова думка, 1980. – 55 с.
 ІЗ 1624 – **Іва(н)а Златаустаго ... Бесѣды на Дѣланіа Сѣтъхъ Ап(с)лъ.** – Київ : Друкарня лаври, 1624. – [24], 534 с.
 Лим. – **Лімонарѣ. Сирѣчь, цвѣтнникъ.** – Київ : Друкарня Соболя, 1628. – 183 арк.
 ЛМГ – **Лѣтописецъ в перво(м) зачатїи и созданїи сѣла шбители мн(с)тра гѣсти(н)ского...** // Чтенія въ императорскомъ обществѣ исторїи и древностей російскихъ при Московскомъ университетѣ – М. : Въ Университетской типографїи, 1848. – Год третїй. – № 8. – С. 1–46.
 МД 1666 – **Меч(ъ) дѣхвнїй ... Книга проповѣдїи) ... юже соорѣжи Лазарѣ Барановичѣ.** – Київ : Друкарня лаври, 1666. – [15], 465 арк.
 ОБ – **Библіа сирѣч книгы ветхаго и новаго завѣта** – Острог : Друкарня Костянтина Острозького, 1581. – 628 арк.
 ПКП – **Патерїкъ или штечникъ печерскїй.** – Київ : Друкарня лаври, 1661. – 314 арк.
 ПМ – **Собственноручныя записки Петра Могилы** // Архивъ Юго-Западной Россїи, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ. – Кіевъ : Типографїя Г.Т. Корчак-Новицкаго, 1887. – Часть 1, томъ 7. – С. 49–180.
 Сильв. – Бегунов Ю.К. До історїї українсько-східнороманських взаємин у епоху барокко (Іеромонах Сильвестр і Тирговиштський гурток) // Писемність Київської Русї і становлення української літератури. – К. : Наукова думка, 1988. – С. 205–229.
 Сл. 1629 – **Дейтѣрїарїонъ си естѣ: Фадѣевникъ** – К. : Друкарня лаври, 1629. – [28], 144, 300, [4] с.
 СмГр – **Смотришкїй М. Грамматїки славенскїа правїльное Сунтагма ...** / Підгот. факс. вид. та дослідження пам'ятки В.В. Німчука. – К. : Наукова думка, 1979. – 492 с.
 Тр. 1646 – **Єхологіонъ албо молитвослов, или требникъ** – Київ : Друкарня лаври, 1646. – 860 с.
 ТрЦв 1631 – **Трїодъ цвѣтна.** – Київ : Друкарня лаври, 1631. – [22], 828 с.
 Ч 1617 – **Часослов.** – Київ : Друкарня лаври, 1617. – [21], 190, [2] арк.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арполенко Г.П. Числівник української мови / Г.П. Арполенко, К.Г. Городенська, Г.К. Щербатюк. – К. : Наукова думка, 1980. – 142 с.
2. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови (нариси із словозміни та словотвору). / С.П. Бевзенко – Ужгород : Закарпатське обласне видавництво, 1960. – 416 с.
3. Вайан А. **Руководство по старославянскому языку** / А. Вайан ; перевод с фр. В.В. Бородич ; под. ред. и с предисл. В.Н. Сидорова. – М. : Издательство иностр. литературы, 1952. – 446 с.
4. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / А.Й. Багмут, В.Т. Коломієць, А.П. Крищенко і ін. ; за ред. О.С. Мельничука. – К. : Наукова думка, 1966. – 595 с.

-
5. Керницький І.М. Система словозміни в українській мові. На матеріалах пам'яток XVI ст. / І.М. Керницький – К. : Наукова думка, 1967. – 288 с.
6. Лукінова Т.Б. Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис) / Т.Б. Лукінова – К. : Наукова думка, 2000. – 370 с.
7. Німчук В.В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською / В.В. Німчук – К. : Наукова думка, 1980. – 304 с.
8. Німчук В.В. Мовознавство на Україні в XIV – XVII ст. / В.В. Німчук – К.: Наукова думка, 1985. – 223 с.
9. Русанівський В.М. Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов / В.М. Русанівський – К. : Наукова думка, 1985. – 231 с.
10. Селищев А.М. Старославянський язык. В 2 ч. Ч. 2. Тексты. Словарь. Очерки морфологи : учеб. пособие для студентов и аспирантов филолг. ф-тов / А.М. Селищев. – М. : Гос. учебно-пед. изд-во Мин-ва просв. РСФСР, 1952 – 206 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Білих – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія української мови.